

Informacja ma znaczenie – odpowiedzialny obywatel w świecie dezinformacji

1. Cel warsztatu

Celem warsztatu jest rozwijanie kompetencji młodych ludzi w zakresie świadomego i odpowiedzialnego korzystania z informacji oraz rozpoznawania dezinformacji, manipulacji i treści wprowadzających w błąd.

Uczestnicy uczą się nie tylko oceniać wiarygodność informacji, lecz także rozumieć własną odpowiedzialność za sposób, w jaki odbierają, interpretują i rozpowszechniają treści.

Warsztat pokazuje, że jakość informacji ma bezpośrednie znaczenie dla funkcjonowania społeczeństwa demokratycznego. Świadomy obywatel powinien potrafić odróżniać fakt od opinii, rozpoznawać próby manipulacji, sprawdzać źródła oraz powstrzymać się od rozpowszechniania informacji, których wiarygodności nie potrafi ocenić.

2. Odbiorcy

Młodzież w wieku około 14–19 lat, w szczególności uczniowie szkół ponadpodstawowych.

3. Czas realizacji

Okolo 190 minut pracy dydaktycznej.

Materiał może być realizowany w jednym bloku warsztatowym albo podzielony na kilka krótszych jednostek, w zależności od organizacji zajęć.

4. Cele szczegółowe

Po zakończeniu zajęć uczestnik:

- rozumie różnicę między faktem, opinią, interpretacją, błędem, manipulacją i dezinformacją;
- rozpoznaje podstawowe techniki wpływania na odbiorcę;
- potrafi ocenić wiarygodność źródła;
- zwraca uwagę na autora, datę, kontekst i dowody przedstawione w materiale;
- rozpoznaje znaczenie emocji w odbiorze i rozpowszechnianiu informacji;
- potrafi sprawdzić informację przed jej dalszym udostępnieniem;
- rozumie znaczenie potwierdzania informacji w niezależnych źródłach;
- dostrzega wpływ mediów społecznościowych i mechanizmów rekomendacji treści na sposób postrzegania rzeczywistości;
- rozumie zagrożenia związane z treściami generowanymi i modyfikowanymi przy użyciu sztucznej inteligencji;
- potrafi odpowiedzialnie reagować na podejrzaną informację;

- rozumie związek między jakością informacji a świadomym uczestnictwem obywateli w demokracji.
-

5. Materiały

- komputer i projektor;
- dostęp do internetu, jeżeli jest możliwy;
- wydrukowane karty ćwiczeń;
- przykładowe posty, nagłówki, fotografie i krótkie teksty informacyjne;
- kartki A4;
- markery;
- karteczki samoprzylepne;
- telefony uczestników – opcjonalnie.

Materiały wykorzystywane w ćwiczeniach powinny być przygotowane w taki sposób, aby nie wymagały znajomości bieżących sporów politycznych i nie narzucały uczestnikom z góry oczekiwanej oceny określonych osób, partii czy środowisk.

6. Dlaczego informacja ma znaczenie?

Orientacyjny czas: 10 minut

Prowadzący rozpoczyna od pytania:

Skąd dziś dowiadujemy się, co dzieje się na świecie?

Uczestnicy wymieniają źródła, z których korzystają, np.:

- media społecznościowe;
- portale informacyjne;
- telewizję;
- podcasty;
- komunikatory;
- znajomych;
- influencerów;
- rodzinę;
- wyszukiwarki;
- platformy wideo.

Odpowiedzi zapisywane są na tablicy.

Następnie uczestnicy odpowiadają na pytania:

- Czy każda informacja, którą widzimy, została wcześniej sprawdzona?
- Czy popularność informacji świadczy o jej prawdziwości?
- Czy osoba publikująca treść zawsze wie, że przekazuje informację fałszywą?
- Czy informacja może być prawdziwa, ale jednocześnie wprowadzać w błąd?

- Dlaczego ludzie udostępniają informacje bez ich sprawdzania?

Zasadą towarzyszącą dalszej pracy jest:

Zanim uwierzysz – sprawdź.

Zanim udostępnisz – pomyśl.

7. Ćwiczenie: Fakt, opinia czy coś pomiędzy?

Orientacyjny czas: 15 minut

Cel

Rozwijanie umiejętności odróżniania informacji możliwych do zweryfikowania od opinii, ocen i interpretacji.

Przebieg

Uczestnicy otrzymują zestaw przykładowych zdań:

1. „W parku posadzono w tym roku 120 nowych drzew.”
2. „Nowy park jest zdecydowanie najlepszą inwestycją w mieście.”
3. „Według ankiety 62% badanych mieszkańców popiera inwestycję.”
4. „Mieszkańcy są zachwyceni nowym rozwiązaniem.”
5. „Moim zdaniem władze powinny przeznaczyć więcej pieniędzy na transport.”
6. „Liczba pasażerów komunikacji publicznej wzrosła o 8%.”
7. „Nikt nie chce korzystać z nowych autobusów.”
8. „W komentarzach pod artykułem większość osób krytykowała zmianę.”

Uczestnicy przyporządkowują zdania do kategorii:

FAKT / OPINIA / INTERPRETACJA / TRZEBA SPRAWDZIĆ

Omówienie

Warto zwrócić uwagę na pytania:

- Skąd pochodzi podana liczba?
- Kto przeprowadził badanie?
- Ilu było respondentów?
- Co oznacza „większość”?
- Czy komentarze internetowe reprezentują wszystkich mieszkańców?
- Czy przedstawione twierdzenie można niezależnie zweryfikować?

Wniosek

Fakt powinien być możliwy do sprawdzenia. Opinia wyraża ocenę. Interpretacja nadaje faktom określone znaczenie.

8. Ćwiczenie: Prawda wyrwana z kontekstu

Orientacyjny czas: 20 minut

Cel

Pokazanie, że informacja może zawierać prawdziwe elementy, a mimo to tworzyć mylący obraz sytuacji.

Przebieg

Uczestnicy otrzymują komunikat:

„Liczba incydentów w szkołach wzrosła aż o 100% w ciągu roku.”

Pierwszym zadaniem jest odpowiedź:

Jak odbierasz tę informację?

Następnie otrzymują dodatkowe dane:

W poprzednim roku odnotowano 2 incydenty. W kolejnym – 4.

Grupa analizuje różnicę między:

„wzrostem o 100%”

a

„wzrostem z 2 do 4 przypadków”.

Następnie uczestnicy analizują drugi przykład:

„Większość uczniów popiera zmianę.”

Dodatkowa informacja:

W internetowej ankiecie wzięło udział 37 osób z liczącej 700 uczniów szkoły. 23 osoby poparły zmianę.

Pytania

- Czy podane informacje są fałszywe?
- Co zostało pominięte?
- Jak zmienia się odbiór informacji po poznaniu pełnego kontekstu?
- Dlaczego procenty i duże liczby mogą silnie wpływać na odbiorcę?
- Jakich danych należy szukać przed wyciągnięciem wniosków?

Wniosek

Manipulacja nie zawsze wymaga podania informacji fałszywej. Czasami wystarczy pominąć ważny kontekst.

9. Ćwiczenie: Co chce zrobić z nami ten nagłówek?

Orientacyjny czas: 20 minut

Cel

Rozpoznawanie emocjonalizacji przekazu i technik przyciągania uwagi.

Przebieg

Uczestnicy otrzymują przykładowe nagłówki:

- „SZOKUJĄCA decyzja władz! Mieszkańcy nie mogą w to uwierzyć!”
- „Oni chcą zabrać młodzieży jej ostatnie miejsce spotkań!”
- „Nowe przepisy. Sprawdź, zanim będzie za późno!”
- „Eksperci alarmują. Sytuacja jest dramatyczna!”
- „Jedna decyzja może zmienić życie wszystkich mieszkańców.”
- „Internauci wściekli po decyzji urzędu.”

Uczestnicy zaznaczają słowa i konstrukcje, które mają wywoływać emocje.

Następnie każdy nagłówek należy przepisać w możliwie neutralny sposób.

Przykład:

„SZOKUJĄCA decyzja władz! Mieszkańcy nie mogą w to uwierzyć!”

można zmienić na:

„Rada miasta przyjęła zmianę zasad korzystania z miejskich obiektów sportowych.”

Pytania

- Który nagłówek bardziej zachęca do kliknięcia?
- Który pozwala lepiej ocenić, czego dotyczy materiał?
- Dlaczego treści wywołujące złość lub strach mogą być częściej udostępniane?
- Czy emocjonalny nagłówek oznacza automatycznie, że informacja jest fałszywa?

Wniosek

Silna emocja powinna być sygnałem do zwiększenia ostrożności, a nie automatycznego uwierzenia lub odrzucenia informacji.

10. Dezinformacja, błąd i manipulacja

Orientacyjny czas: 10 minut

Informacja błędna

Informacja nieprawdziwa lub nieścisła rozpowszechniana bez świadomego zamiaru wprowadzenia innych w błąd.

Przykład: ktoś udostępnia nieaktualną informację, ponieważ sam uznał ją za prawdziwą.

Dezinformacja

Fałszywa lub zmanipulowana informacja rozpowszechniana świadomie w celu wprowadzenia odbiorców w błąd lub osiągnięcia określonego skutku.

Manipulacja informacyjna

Wpływanie na sposób postrzegania rzeczywistości poprzez odpowiedni dobór informacji, języka, obrazu, danych lub kontekstu.

Może obejmować między innymi:

- pomijanie ważnych informacji;
- selektywne przedstawianie danych;
- wyrywanie wypowiedzi z kontekstu;
- posługiwanie się emocjonalnym językiem;
- tworzenie fałszywego wrażenia powszechnego poparcia;
- publikowanie treści pod fałszywą tożsamością;
- wykorzystywanie zmanipulowanych obrazów i nagrań.

11. Ćwiczenie: Śledztwo informacyjne

Orientacyjny czas: 30 minut

Cel

Przećwiczenie podstawowej procedury weryfikowania informacji.

Sytuacja

W mediach społecznościowych pojawia się post:

„WAŻNE! Od przyszłego miesiąca wszystkie osoby poniżej 18 roku życia będą musiały płacić za korzystanie z miejskich obiektów sportowych. Urząd już zdecydował, ale nikt o tym głośno nie mówi. Udostępniajcie, zanim usuną ten post!”

Post zawiera zdjęcie budynku urzędu i kilkaset udostępnień.

Zadanie

Uczestnicy pracują w zespołach i ustalają, co należałoby sprawdzić przed uznaniem informacji za wiarygodną.

Kto?

Kto opublikował informację?

Czy jest to osoba prywatna, instytucja, organizacja czy anonimowy profil?

Czy wiadomo, kto stoi za kontem?

Gdzie?

Gdzie informacja została opublikowana?

Czy jest to źródło pierwotne?

Kiedy?

Kiedy materiał został opublikowany?

Czy nie jest to stara informacja przedstawiona jako aktualna?

Skąd?

Na jakie źródło powołuje się autor?

Czy istnieje dokument, komunikat lub wypowiedź potwierdzająca treść?

Co dokładnie?

Czy nagłówek odpowiada treści?

Czy użyto słów takich jak „wszyscy”, „zawsze”, „nikt”, mimo że dostępne informacje tego nie potwierdzają?

Potwierdzenie

Czy tę samą informację można znaleźć w innych niezależnych i wiarygodnych źródłach?

Źródło pierwotne

Czy można znaleźć oficjalną uchwałę, komunikat, dokument albo wypowiedź instytucji odpowiedzialnej za decyzję?

Po wykonaniu ćwiczenia uczestnicy porządkują podstawową procedurę weryfikacji:

STOP → ŹRÓDŁO → AUTOR → DATA → KONTEKST → DOWODY → POTWIERDZENIE

12. Ćwiczenie: Zdjęcie nie zawsze pokazuje to, co myślisz

Orientacyjny czas: 15 minut

Cel

Pokazanie znaczenia kontekstu materiałów wizualnych.

W internecie pojawia się fotografia dużego tłumu z podpisem:

„Tysiące mieszkańców protestowały wczoraj przeciwko nowej inwestycji.”

Następnie uczestnicy dowiadują się, że fotografia została wykonana trzy lata wcześniej podczas koncertu w innym mieście.

Pytania

- Czy fotografia została komputerowo zmodyfikowana?
- Co sprawiło, że materiał wprowadzał w błąd?
- Czy samo zdjęcie może być autentyczne, a przekaz fałszywy?
- Co należałoby sprawdzić przed uznaniem opisu za prawdziwy?

Przy weryfikacji materiałów wizualnych warto:

- sprawdzić datę publikacji;
- poszukać pierwotnego źródła fotografii;
- porównać materiał z innymi zdjęciami danego wydarzenia;
- zwrócić uwagę na charakterystyczne elementy miejsca;
- wykorzystać wyszukiwanie obrazem, jeżeli jest dostępne.

Wniosek

Autentyczny materiał użyty w fałszywym kontekście może stać się narzędziem dezinformacji.

13. Sztuczna inteligencja i deepfake

Orientacyjny czas: 10 minut

Rozwój generatywnej sztucznej inteligencji sprawia, że coraz łatwiej tworzyć realistyczne:

- fotografie;
- nagrania głosowe;
- filmy;
- teksty;
- dokumenty;
- wypowiedzi przypisywane prawdziwym osobom.

Oznacza to, że zasada:

„widziałem nagranie, więc to musi być prawda”

staje się coraz mniej bezpieczna.

Nie zawsze możliwe jest samodzielne rozpoznanie materiału wygenerowanego przez AI wyłącznie na podstawie jego wyglądu lub brzmienia.

Dlatego szczególnego znaczenia nabiera sprawdzanie:

- źródła materiału;
- miejsca jego pierwszej publikacji;
- potwierdzenia w wiarygodnych źródłach;
- kontekstu wydarzenia;
- zgodności informacji z innymi dostępnymi dowodami.

Pytania

- Czy realistycznie wyglądający materiał musi być prawdziwy?
- Jak zmienia się znaczenie dowodów fotograficznych i filmowych?
- Dlaczego źródło materiału staje się coraz ważniejsze?
- W jaki sposób sztuczna inteligencja może zostać wykorzystana do manipulowania odbiorcami?

14. Ćwiczenie: Udostępniasz czy zatrzymujesz?

Orientacyjny czas: 15 minut

Cel

Rozwijanie poczucia odpowiedzialności za rozpowszechnianie informacji.

Uczestnicy otrzymują pięć sytuacji.

Sytuacja 1

Znajomy przesyła wiadomość:

„Podobno jutro szkoła jest zamknięta. Prześlij wszystkim.”

Brak źródła.

Sytuacja 2

Popularny profil publikuje informację o nowym prawie, ale nie wskazuje żadnego dokumentu.

Sytuacja 3

Widzisz film przedstawiający kontrowersyjną wypowiedź znanej osoby. Nagranie trwa sześć sekund.

Sytuacja 4

Post informuje o zagrożeniu w Twojej miejscowości i prosi o natychmiastowe udostępnienie informacji.

Sytuacja 5

Artykuł potwierdza coś, w co od dawna mocno wierzysz.

Zadanie

W każdej sytuacji uczestnik wybiera:

UDOSTĘPNIAM / SPRAWDZAM / NIE UDOSTĘPNIAM

i uzasadnia decyzję.

Pytanie

Czy udostępnienie informacji jest neutralnym działaniem?

Każde udostępnienie zwiększa zasięg przekazu. Odbiorca informacji staje się więc jednocześnie jej kolejnym nadawcą.

15. Dlaczego wierzymy w informacje, które mogą być nieprawdziwe?

Orientacyjny czas: 10 minut

Podatność na błędne informacje nie wynika wyłącznie z braku wiedzy.

Na sposób ich odbioru wpływają między innymi:

Emocje

Treści wywołujące strach, złość, oburzenie lub zachwyt szybciej przyciągają uwagę.

Potwierdzanie własnych przekonań

Łatwiej przyjmujemy informacje zgodne z tym, co już wcześniej uważaliśmy za prawdziwe.

Presja grupy

Informacja może wydawać się bardziej wiarygodna, jeśli podzielają ją osoby z naszego otoczenia.

Popularność

Duża liczba polubień lub udostępnień może tworzyć pozory wiarygodności.

Autorytet

Możemy przyjąć informację bez sprawdzenia, jeżeli przekazuje ją osoba, którą cenimy lub której ufamy.

Powtarzalność

Wielokrotne zetknięcie z tym samym twierdzeniem może zwiększać wrażenie jego prawdziwości.

Do refleksji

W jakich sytuacjach ja sam mogę być szczególnie podatny na manipulację?

16. Media społecznościowe i bańka informacyjna

Orientacyjny czas: 10 minut

Platformy cyfrowe nie pokazują wszystkim użytkownikom tych samych treści.

Na to, co widzimy, mogą wpływać między innymi:

- wcześniejsze kliknięcia;
- obserwowane profile;
- czas spędzony przy określonych materiałach;
- reakcje;
- udostępnienia;
- zainteresowania użytkownika;
- mechanizmy rekomendacji.

W rezultacie dwie osoby mogą otrzymywać bardzo różny obraz tego samego wydarzenia lub problemu.

Ćwiczenie: Dwa obrazy tej samej sprawy

Dwie grupy otrzymują odmienne zestawy fikcyjnych postów dotyczących tej samej planowanej inwestycji.

Jedna grupa otrzymuje przede wszystkim materiały pokazujące potencjalne korzyści.

Druga otrzymuje przede wszystkim materiały wskazujące zagrożenia i koszty.

Po zapoznaniu się z materiałami grupy oceniają inwestycję, a następnie porównują informacje, na podstawie których wyrobiły sobie zdanie.

Pytania

- Dlaczego grupy mogły dojść do różnych wniosków?
 - Czy któraś grupa otrzymała pełny obraz sytuacji?
 - Jak brak kontaktu z odmiennymi informacjami może wpływać na poglądy?
 - Co możemy zrobić, aby poszerzać własną perspektywę?
-

17. Informacja a demokracja

Orientacyjny czas: 10 minut

Demokracja wymaga obywateli, którzy potrafią podejmować decyzje na podstawie informacji.

Informacje wpływają między innymi na:

- sposób oceniania działań władz;
- udział w wyborach;
- stosunek do innych grup społecznych;
- gotowość do angażowania się w działania publiczne;
- poziom zaufania do instytucji;
- reakcje na sytuacje kryzysowe;
- sposób rozumienia problemów społecznych.

Dezinformacja może prowadzić do podejmowania decyzji na podstawie fałszywych przesłanek.

Może także:

- zwiększać konflikty;
- wzmacniać stereotypy;
- pogłębiać polaryzację;
- osłabiać zaufanie;
- zniechęcać do uczestnictwa w życiu publicznym.

Dlatego kompetencje informacyjne są jednym z elementów odpowiedzialnego uczestnictwa obywatelskiego.

18. Obywatelski kodeks odpowiedzialności informacyjnej

Orientacyjny czas: 10 minut

Uczestnicy formułują własne zasady odpowiedzialnego korzystania z informacji.

Kodeks może obejmować następujące reguły:

1. Nie udostępniam informacji tylko dlatego, że wywołała we mnie silne emocje.
 2. Sprawdzam źródło.
 3. Szukam pełnego kontekstu.
 4. Odróżniam fakt od opinii i interpretacji.
 5. Sprawdzam datę publikacji.
 6. Poszukuję potwierdzenia w niezależnych źródłach.
 7. Staram się dotrzeć do źródła pierwotnego.
 8. Nie traktuję popularności jako dowodu prawdziwości.
 9. Zachowuję ostrożność wobec zdjęć, nagrań i treści generowanych przez AI.
 10. Jeżeli nie wiem, czy informacja jest prawdziwa, nie przekazuję jej dalej jako faktu.
-

19. Karta szybkiej weryfikacji informacji

Zanim uwierzysz – sprawdź

1. Kto?

Kto jest autorem?

2. Gdzie?

Gdzie informacja została opublikowana?

3. Kiedy?

Czy materiał jest aktualny?

4. Na jakiej podstawie?

Jakie dowody przedstawiono?

5. Co pominięto?

Czy znam pełny kontekst?

6. Fakt czy opinia?

Czy przedstawione stwierdzenie można zweryfikować?

7. Czy inne źródła to potwierdzają?

Poszukaj niezależnego, wiarygodnego źródła.

8. Czy można dotrzeć do źródła pierwotnego?

Sprawdź dokument, dane, pełną wypowiedź lub oficjalny komunikat.

9. Jakie emocje wywołuje treść?

Silna reakcja emocjonalna jest dobrym powodem, aby zatrzymać się przed udostępnieniem.

10. Co się stanie, jeżeli to udostępnię?

Każde udostępnienie zwiększa zasięg treści.

20. Podsumowanie i ewaluacja

Orientacyjny czas: 5 minut

Przed udostępnieniem informacji warto zadać sobie pięć pytań:

Czy wiem, kto to opublikował?

Czy wiem, skąd autor to wie?

Czy znam pełny kontekst?

Czy informację potwierdza inne wiarygodne źródło?

Czy udostępniłbym ją również wtedy, gdyby nie była zgodna z moimi przekonaniem?

Jeżeli odpowiedź na kilka z tych pytań brzmi „nie”, warto najpierw sprawdzić informację.

Uczestnicy kończą trzy zdania:

Najbardziej zaskoczyło mnie...

Gdy zobaczę podejrzaną informację, będę...

Jedną rzeczą, której nie powinien robić odpowiedzialny użytkownik informacji, jest...

Następnie mogą dokonać samooceny w skali od 1 do 5:

- potrafię odróżnić fakt od opinii;
- potrafię wskazać cechy podejrzaną informacji;
- wiem, jak sprawdzić źródło;
- rozumiem znaczenie kontekstu;
- wiem, dlaczego silne emocje mogą utrudniać ocenę informacji;
- potrafię wskazać podstawowe sposoby weryfikacji zdjęcia lub nagrania;
- wiem, dlaczego liczba udostępnień nie świadczy o wiarygodności;
- rozumiem, jak media społecznościowe wpływają na informacje, które widzę;
- rozumiem zagrożenia związane z treściami generowanymi przez AI;
- czuję odpowiedzialność za informacje, które przekazuję dalej.

21. Najważniejsza zasada

Odpowiedzialność informacyjna nie polega na podważaniu każdej informacji ani na przekonaniu, że żadnemu źródłu nie można ufać.

Polega na świadomym zadawaniu pytań, ocenianiu dowodów, porównywaniu źródeł i gotowości do zmiany własnej oceny, jeżeli pojawią się nowe, wiarygodne informacje.

W społeczeństwie demokratycznym obywatel jest nie tylko odbiorcą informacji.

Każde kliknięcie, komentarz i udostępnienie może sprawić, że stanie się również jej nadawcą.

Dlatego jedna z najważniejszych zasad odpowiedzialności informacyjnej brzmi:

Nie przekazuj dalej tego, czego sam nie jesteś gotów sprawdzić.